

Norma, kas paredzēja pašnodarbinātai personai tiesības saņemt vecāku pabalstu vienīgi tad, ja tā bērna kopšanas dēļ neguva ienākumus, atbilst Satversmes 110. pantam

Satversmes tiesa 2018. gada 15. februārī ir pieņēmusi spriedumu lietā „Par likuma „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta pirmās daļas 3. punkta (redakcijā, kas bija spēkā no 2012. gada 1. janvāra līdz 2013. gada 31. decembrim) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 110. pantam”.

Apstrīdētā norma

Likuma „Par maternitātes un slimības apdrošināšanu” 10.⁴ panta pirmās daļas 3. punkts (likuma redakcijā, kas bija spēkā no 2012. gada 1. janvāra līdz 2013. gada 31. decembrim) paredzēja, ka vecāku pabalstu piešķir un izmaksā sociāli apdrošinātai personai, kura kopj bērnu vai vairākus vienās dzemdībās dzimušus bērnus vecumā līdz vienam gadam (vienam no bērna vecākiem, vienam no adoptētājiem, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adopcijas apstiprināšanas tiesā ar bāriņtiesas lēmumu nodots adoptējamais bērns, audžuģimenes loceklis, kurš noslēdzis līgumu ar pašvaldību, aizbildnim vai citai personai, kura saskaņā ar bāriņtiesas lēmumu bērnu faktiski kopj un audzina), ja šī persona ir nodarbināta pabalsta piešķiršanas dienā (ir uzskatāma par darba ņēmēju vai pašnodarbināto saskaņā ar likumu “Par valsts sociālo apdrošināšanu”) un kā pašnodarbinātais bērna kopšanas dēļ negūst ienākumus.

Augstāka juridiskā spēka norma

Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 110. pants: “Valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības.”

Lietas fakti

Lieta ierosināta pēc pašnodarbinātas personas, zvērinātas advokātes, Sanitas Boktas-Strautmanes (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) konstitucionālās sūdzības. Pieteikuma iesniedzēja atsāka savu profesionālo darbību, lai gan viņai dzimušais bērns vēl nebija sasniedzis viena gada vecumu. Tāpēc Pieteikuma iesniedzējai atbilstoši apstrīdētajai normai līdz viņas bērna viena gada vecuma sasniegšanai nebija tiesību saņemt vecāku pabalstu. Pēc Pieteikuma iesniedzējas ieskata, tādējādi vairākus mēnešus līdz bērna viena gada vecuma sasniegšanai valsts nenodrošināja viņas ģimenei tiesības uz sociālo aizsardzību vismaz minimālā apmērā.

Pieteikuma iesniedzēja arī uzskata, ka liegums vienlaikus gūt ienākumus no profesionālās darbības un saņemt vecāku pabalstu esot pretrunā bērna vislabākajām interesēm un ka ar apstrīdēto normu pārkāpts tiesiskās vienlīdzības princips.

Tiesas secinājumi

Satversmes tiesa vērtēja, vai valsts, ar apstrīdēto normu nosakot pašnodarbinātām personām tādu vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu, ka tās bērna kopšanas laikā negūst ienākumus, ir izpildījusi no Satversmes 110. panta izrietošo pozitīvo pienākumu nodrošināt ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu. [11]

Par to, vai valsts bija izveidojusi ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu

Likumdevējs bija paredzējis ģimenei saistībā ar bērna piedzimšanu dažādus sociālā atbalsta veidus, kuru mērķis bija kompensēt gan bērna kopšanas dēļ zaudētos ienākumus, gan ar bērna piedzimšanu un kopšanu saistītus izdevumus, kā arī sniegt atbalstu ģimenei tās pamatvajadzību apmierināšanā. Likumdevējs šajā laikā bija noteicis tiesības arī uz vecāku pabalstu. Ar apstrīdēto normu tiesības uz vecāku pabalstu bija paredzētas ikvienai pašnodarbinātai personai (arī Pieteikuma iesniedzējai), kura kā viens no bērna vecākiem bērna kopšanas dēļ līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, neguva ienākumus. Līdz ar to valsts bija izveidojusi ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu un paredzējusi atbalstu ģimenei līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu. [13]

Par to, vai tika pienācīgi un vismaz minimālā apmērā īstenotas Pieteikuma iesniedzējas ģimenes tiesības uz sociālo aizsardzību

Attiecībā uz pašnodarbinātām personām nav iespējams izveidot tādu pabalsta piešķiršanas priekšnoteikumus, kas pilnīgi atbilstu katras personas reālajai situācijai. Personai neiestājas sociālais risks un tās ģimene nezaudē finansiālu nodrošinājumu, ja šī persona bērna kopšanas laikā turpina profesionālo darbību un ienākumu gūšanu. Tādējādi likumdevējam bija saprātīgs pamats uzskatīt, ka pašnodarbināta persona, kas bērna kopšanas laikā turpina gūt ienākumus, pati spēj gādāt par savu ģimeni. Ņemot vērā to, ka vecāku pabalsts, kas tika piešķirts arī nodarbinātām personām, veicināja valsts sociālā budžeta uzkrājuma sarukumu, likumdevējam bija arī saprātīgs pamats sociālā budžeta ilgtspējas nodrošināšanas labad pašnodarbinātām personām izvirzīt tādu vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu, ka tās bērna kopšanas laikā negūst ienākumus. [14.1]

Īstenojot ģimenes tiesības uz sociālo aizsardzību vismaz minimālā līmenī, valstij ir pienākums izveidot tādu ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu, kas nodrošina atbalstu ģimenei tad, kad tā pati sevi nespēj nodrošināt. [14.2]

Profesionālā darbība un ienākumu gūšana apliecina to, ka persona spēj pati gādāt par savu ģimeni. Turklāt Pieteikuma iesniedzējas ģimenei līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, bija paredzēta iespēja saņemt maternitātes pabalstu, paternitātes pabalstu, bērna piedzimšanas pabalstu un krīzes situācijā – arī sociālo palīdzību pamatvajadzību apmierināšanai. Līdz ar to Satversmes tiesa secināja, ka Pieteikuma iesniedzējas ģimenei līdz brīdim, kad bērns sasniedza viena gada vecumu, bija nodrošinātas tiesības uz sociālās aizsardzības minimumu. [14.3]

Par to, vai ar apstrīdēto normu tika ievēroti vispārējie tiesību principi

Likumdevējs ir samērojis nepieciešamību pēc vecāku pabalsta tiem vecākiem, kuri saņem ienākumus un tādējādi ir spējīgi paši gādāt par sava bērna aprūpi, ar nepieciešamību pēc sociālā budžeta ilgtspējas, kas, gluži tāpat kā noteikta pabalsta piešķiršana, ir svarīga bērnu, tostarp nākamās paaudzes, interešu aizsardzībai. [15.1]

Vecāku pabalsts pašnodarbinātām personām un bērna kopšanas pabalsts personām, kas nebija nodarbinātas pabalsta piešķiršanas dienā, tika paredzēti, ņemot vērā atšķirīgus apstākļus, atšķirīgas vajadzības un attiecīgi arī atšķirīgu mērķu dēļ. Līdz ar to pašnodarbinātas personas, kas bērna kopšanas laikā turpināja profesionālo darbību, un personas, kas nebija nodarbinātas pabalsta piešķiršanas dienā, neatradās vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos. Arī attiecībā uz nodarbinātības risku, kas saistīts ar profesionālās darbības pārtraukšanu bērna kopšanas dēļ, nav pamata atzīt, ka pašnodarbinātas personas atrastos vienādos un salīdzināmos apstākļos ar darbiniekiem Darba likuma izpratnē. Līdz ar to nav konstatējamās tādas personu grupas, kas atrastos vienādos un savstarpēji salīdzināmos apstākļos. Ar apstrīdēto normu ir ievērots tiesiskās vienlīdzības princips. [15.3]

Satversmes tiesa secināja, ka valsts, ar apstrīdēto normu paredzot pašnodarbinātai personai tādu vecāku pabalsta saņemšanas priekšnoteikumu, ka tā bērna kopšanas laikā negūst ienākumus, bija izpildījusi pozitīvo pienākumu nodrošināt ģimenes sociālās aizsardzības sistēmu. [16]

Līdz ar to Satversmes tiesa nosprieda atzīt apstrīdēto normu par atbilstošu Satversmes 110. pantam.

Satversmes tiesas spriedums ir galīgs un nepārsūdzams, tas stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Sprieduma teksts ir pieejams Satversmes tiesas mājaslapā:
http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2017/03/2017-09-01_Spriedums.pdf.

Relīze sagatavota ar mērķi veicināt izpratni par Satversmes tiesā izskatāmajām lietām. Tā nav uzskatāma par nolēmuma daļu un nav saistoša Satversmes tiesai. Spriedumi, lēmumi un cita informācija par Satversmes tiesu atrodama tiesas mājaslapā www.satv.tiesa.gov.lv.

Līna Kovalevska
Satversmes tiesas priekšsēdētāja palīdze
Lina.Kovalevska@satv.tiesa.gov.lv
67830748, 29813216